

Forskningspolitik.

”Lägg ner forskningsråden för universitetens bästa”

Vetenskapsrådet, Formas och Forte leder inte till att svenska universitet får högre kvalitet i forskningen. Mycket talar i stället för att rådssystemet leder till våldsam ineffektivitet för den svenska forskningen. Det är dags att utveckla en tillitsbaserad styrning och låta universitet och högskolor visa sig från sin bästa sida, skriver **Patrik Hall** och **Ulf Sandström**.

DN.
DEBATT
20190512

Leder Vetenskapsrådet (VR), Formas och Forte, till att svenska universitet får högre kvalitet i forskningen? Tyvärr är svaret

nekande. Flera undersökningar pekar entydigt på att bidrag från VR inte ger bättre kvalitet på resultaten. Inte ens deras egen analysavdelning har under 20 års tid kunnat ge understöd till en argumentation för råden. Mycket talar i stället för att rådssystemet leder till våldsam ineffektivitet för den svenska forskningen, att jävsförhållanden introduceras och att råden mest handlar om att hålla de stora universiteten under armarna.

Tanken bakom rådsmodellen är den stenhårda konkurrensens järnlag. Vad är resultatet av denna modell? Sedan VR, Formas och Forte bildades 2001 har svensk forskning legat på ungefär samma prestationsnivå med små variationer. Samtidigt har politiken successivt kraftigt ökat resurserna till råden. Denna ökade makt har dock inte resulterat i positiva effekter. Utväxlingen på insatta resurser är påfallande svag. Svenska artiklar uppmärksammas inte större utsträckning än tidigare. Sverige ligger kvar på en förhållandevis medel nivå. Nu är det tid att med kritisk blick utvärdera rådsmodellen. Den levererar inte.

När så mycket som en femtedel av svenska forskares arbetstid läggs på att jaga externa pengar för att kunna bedriva forskning har systemet gått i spinn (Hwang, Forskningskvalitet, effektivitet och extern finansiering, 2018). Få ansökningar beviljas pengar. Effekten blir en massiv frustration bland forskarna i landet och en kraftig ineffektivitet när det gäller deras tidsanvändning. Tyvärr riskerar den Fredmanska Styr- och resursutredningens förslag (SOU 2019:6) om balans mellan externfinansierad forskning och basanslag att bli en halvmesyr. Vårt förslag är därför att helt lägga ner de statliga forskningsråden VR, Formas, Forte. Det skulle ändra spelvillkoren för universiteten och ge dem rådighet över den egna verksamheten.

1 Länder som ger rådighet till sina universitet och till forskarnas fakulteter har visat sig vara mer effektiva och får bättre resultat i internationella jämförelser än Sverige. Råden har oproportionerligt stor makt över svensk forskning, samtidigt som de saknar förmåga att kunna förutsäga

vilken forskning som kommer att bli framgångsrik i framtiden (Sandström & Van den Besselaar, Journal of Informetrics, 2015).

Förtroendet för universiteten är självfallet en mycket ömtålig sak och kan raseras med ens (till exempel Macchiarini-affären). Men överlag är universitet ett bra sätt att organisera forskning och om verksamheten lämnas i fred inom ett rimligt regelverk går det med stor sannolikhet åt rätt håll.

2 En nyanserad diskussion om konkurrensens faktiska effekter behövs. Medieforskare pekade tidigt på att konkurrensen om tv-tittarna visserligen ledde till många kanaler men uppenbart var att konkurrensen enbart handlade om några få segment av marknaden. Samtidigt blev det också uppenbart att såväl mångfald som kvalitet försämrades. Detsamma gäller även andra konkurrensutsatta marknader och forskningen är knappast ett undantag.

Det är häpnadsväckande att det konkurrensbaserade bidragssystemet som helhet aldrig har utvärderats. De negativa effekterna är välkända – tendens till mainstream-forskning och aversion mot risktagande. Idén med forskningsråden var från första början att ge erkänt kunniga forskare extra resurser oavsett vad de ville göra. Nu har rådsmodellen vuxit till en förgivettagen byråkrati som motverkar sin egen idé. Vi menar att det är dumdrigt för Sverige som forskningsnation att fortsätta underhålla denna rådsbyråkrati.

3 Men är inte dessa organ styrda av forskarna själva? Varför motverkar representanter för universitet och högskolor sitt eget bästa? Studier av Sandström & Hällsten (Scientometrics 2008) visar att tendensen att gynna de som ligger nära bedömare, till exempel genom jävsförhållanden eller nära bedömarens egen inriktning, väger så tungt att representanterna inte kan motstå frestelsen att lägga ett ord för det man är bekant med för att det känns tryggt.

I slutänden är det endast en eller ett par kandidater som varje ledamot kan rösta på. I den situationen slår närhetsmekanismerna till och på det sättet väljer man bort de bästa och mest nyskapande forskarna.

4 Nu till pudelns kärna - vill politiker bli av med forskningsråd som de kan styra och som de också styr alltmer? Vi har stor förståelse för att

Vetenskapsråden har oproportionerligt stor makt över svensk forskning, samtidigt som de saknar förmåga att kunna förutsäga vilken forskning som kommer att bli framgångsrik i framtiden, skriver artikelförfattarna.

Foto: Wladimir Bulgur/TT

politikerna vill kunna styra en så dyr och viktig verksamhet som forskningen, men det finns andra sätt. Specialsatsningar på tillämpad forskning sker redan i dag. Styr- och resursutredningens förslag om dialogbaserade överenskommelser kan vara en annan möjlighet. Sannolikt måste det sättas nivåer för hur mycket som får styras av ett universitets budget.

Ett förslag kan vara att inte mer än 10 procent av en sådan budget får röras av politiska satsningar. Ett korrektiv i form av bibliometriska uppföljningar (givetvis med hänsyn tagen till förhållanden inom respektive forskningsområde, exempelvis fler svenska publikationer inom humaniora) är nödvändiga i det sammanhanget, vilket kan skötas av den oberoende, centrala analysfunktion som föreslås i den Fredmanska utredningen. Departementen kan inte tillåtas att styra sönder forskningen utan bör ges uppgiften att hålla igång driften mot en bättre utväxling på insatta resurser i form av mer framgångsrik forskning. Endast det kan ge politiken något handfast tillbaka på längre sikt.

Sammanfattningsvis anser vi att den politiserade och byråkratiserade forskningsfinansiering som sker via statliga forskningsråd är ett fenomen som tillhör forntiden. Det finns betydligt smidigare sätt att fördela forskningsresurser så att tiden används mer effektivt och forskningen blir mer nyskapande

och högkvalitativ. Hur tänker vi oss då att det ska se ut i stället?

● Det kan hävdas att forskningsfriheten kommer att kringkärvas ännu mer om de fördelas direkt av rektorerna med sina entourage på respektive lärosäte. Detta är ett problem för vilket varje universitet får hitta sin lösning: genom att engagera externa forskare i forskningsbedömningar kan en stor del av lärosätenas medel fördelas. Mer än tre sidors ansökan – tvärtemot forskningsrådets alltmer bisarra ansöknings-system – behövs sannolikt inte om bedömare samtidigt har tillgång till ansökarnas viktigaste publikationer.

● Lärosätena ska ges möjlighet att bygga strategiska utvecklingsområden, livskraftiga miljöer och hållbara forskarutbildningar med långsiktig finansiering för doktorander. De lärosäten som klarar den uppgiften kommer med största sannolikhet att utveckla den mest betydelsefulla forskningen. De som inte klarar den, utan mer bygger på universitets- och högskoleledningens favoritidéer, kommer att marginaliseras.

● Den analysfunktion som den Fredmanska utredningen föreslår måste utvecklas för att kontinuerligt följa upp forskningsproduktionen. Vinnarna på den bibliometriska indikator som använts sedan 2009 är inte minst högskolorna. Den modellen bör utvecklas och användas. När medlen från råden nu ska fördelas till lärosätena är det inte rådets egen fördelning som ska vara riktmärket utan den bibliometriska indikatorn. Den ger en mer rättvisande bild än den fördelning som råden har skapat. Detta skulle ge de mindre lärosätena en god skjuts framåt – de är systematiskt missgynnade av rådssystemet: de får endast 4 procent av anslagen men har 11 procent av publikationerna enligt bibliometriskt index!

Det är dags att låta universitet och högskolor visa sig från sin bästa sida; det är dags att utveckla en tillitsbaserad styrning inte bara i fina ord utan även i handling. Genom pluralism i tilldelningen undviker vi såväl det ängsliga sneglandet mot forskningsrådets ineffektiva och svärgenomskådade bedömningsprocesser som överdriven makt för rektorerna. Endast så kan forskningen utvecklas på ett för det svenska samhället gynnsamt sätt.

Patrik Hall, professor i statsvetenskap vid Malmö universitet
Ulf Sandström, docent i teknik och social förändring vid KTH

Det är häpnadsväckande att det konkurrensbaserade bidragssystemet som helhet aldrig har utvärderats.